

УДК: 378.037

А.С. Ткачов

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ АКАДЕМІЧНО ЗДІБНИХ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті розкрито суть поняття «академічно здібні учні». Визначено теоретико-методологічні засади дослідження проблеми організації академічно здібних учнів основної школи.

Ключові слова: академічно здібні учні, організація навчання, основна школа, теоретико-методологічні засади.

Tkachov A. Theoretical and methodological basis of the research of the problem of secondary school academically successful pupils' study organization.

Annotation. The main point of «academically successful pupils» is given in this article. Theoretical and methodological basis of the research of the problem of secondary school academically successful pupils' study organization.

Key words: academically successful pupils, study organization, secondary school, theoretical and methodological basis.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному постіндустріальному суспільстві, в економіці якого домінують високопродуктивна промисловість та індустрія знань, основним ресурсом подальшого розвитку стає людський потенціал. У свою чергу пришвидшення динаміки життя, зростання інтенсивності інформаційного потоку, загострення різноманітних насущних проблем, вирішення яких потребує від людини значних розумових зусиль і високоінтелектуальної підготовки, зумовлюють підвищення уваги науковців до проблеми навчання академічно здібних учнів як однієї з найактуальніших дидактичних проблем сьогодення.

У світлі цього слід відзначити, що в багатьох нормативних документах у галузі освіти та державних програмах (закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національна доктрина розвитку освіти в Україні, Програма розвитку обдарованих дітей і молоді тощо) наголошується на необхідності виявлення й підтримки таких учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як встановлено, загальнотеоретичні основи обдарованості розкрито в працях О. Антонової, Ю. Бабаєвої, В. Моляки, О. Музики, В. Панова, Б. Теплової та ін. Природу здібностей, шляхи інтелектуального та творчого розвитку особистості схарактеризовано в працях Б. Ананьєва, Д. Богоявленської, Ю. Гільбуха, Г. Костюка, В. Крутецького, О. Леонтєва, С. Сисоєвої та ін. Особливості навчання здібних учнів на різних вікових етапах проаналізовано в доробках Г. Айзенка, О. Коваленко, О. Кульницької, Є. Щєбланової та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукової літератури засвідчує, що вченими висвітлено окремі аспекти організації навчання академічно здібних учнів основної школи, однак комплексно ця проблема в педагогічній науці не вивчалась. У свою чергу наявність нагальної потреби у проведенні відповідного наукового пошуку зумовлює необхідність чіткого визначення методологічних засад дослідження окресленої проблеми.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення теоретико-методологічних засад дослідження проблеми організації навчання академічно здібних учнів основної школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Докладно не зупиняючись на результатах аналізу наявних підходів науковців до визначення суті понять «здібності» й, зокрема, «академічні здібності», відзначимо, що науковцями зазвичай під здібностями розуміються індивідуальні стійкі психічні властивості людини, що визначають її успіх у різних видах діяльності. У свою чергу академічні здібності розуміються в наукових джерелах як здібності людини до вивчення певної галузі наук (математики, фізики, біології тощо) або як загальні здібності до навчання. На підставі цього вважаємо, що академічно здібні учні – це ті учні, які

внаслідок особливостей їхньої мотиваційної та пізнавальної сфер здатні досягати високих результатів у навчальній діяльності.

У процесі проведення дослідження було зроблено висновок, що теоретико-методологічні засади дослідження цієї проблеми складають такі підходи: системний, особистісно орієнтований, діяльнісний, аксіологічний і партисипативний.

Так, системний підхід передбачає дослідження об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто як цілісної системи [1]. Причому з позиції цього підходу кожна система може розглядатися з різних точок зору, що вимагає в кожному конкретному випадку визначення деякого системоутворювального параметру, який зумовлює виокремлення певної сукупності елементів, а також мережу зв'язків і відносин між ними, які складають її структуру.

Слід зазначити, що будь-яка система є підсистемою іншої, більш широкої системи, а кожний її компонент у свою чергу теж постає системою певних компонентів. Це зумовлює необхідність урахування в процесі дослідження системи її зв'язків і відносин з об'єктами зовнішнього середовища. Характерним для системного підходу є також визначення властивостей системи як цілісного утворення на основі вивчення властивостей її складників, а також, навпаки, з'ясування специфічних характеристик цих складників на основі вивчення властивостей цілісного об'єкта. При цьому важливо підкреслити, що найбільш суттєві властивості системи визначаються насамперед особливостями її структури [2, с. 315].

Основними принципами реалізації системного підходу є такі:

1) принцип глобальної мети (функціонування та розвиток системи й усіх її складових мають спрямовуватися на досягнення певної глобальної мети);

2) принцип єдності (система повинна сприйматися як цілісність);

3) принцип зв'язаності (розгляд системи включає дослідження її окремих взаємодіючих складників);

4) принцип модульності (вивчення системи передбачає абстрагування від зайвої деталізації за умови збереження можливості її адекватного опису);

5) принцип ієрархії (аналіз системи вимагає виявлення або створення в системі певних ієрархічних зв'язків, модулів, цілей);

6) принцип функціональності (структура системи тісно пов'язана з її функціями та обумовлюється ними);

7) принцип розвитку (система здатна до вдосконалення й розвитку за умови збереження певних якісних властивостей);

8) принцип децентралізації (система може реагувати на вплив зовнішнього середовища окремими частинами, при цьому зберігаючи свою загальну структуру);

9) принцип невизначеності (на початковому етапі дослідження системи про неї можуть бути не відомі різні важливі дані – наприклад, інформація про її структуру, перебіг внутрішніх процесів, зовнішні впливи тощо, що може спричинити появу помилок у прогнозуванні її подальшого розвитку) [3].

У контексті порушеної проблеми значущість системного підходу пояснюється тим, що організація навчання академічно здібних учнів основної школи може сприяти досягненню поставлених цілей лише за умови, коли вона становить собою цілісну систему. Крім того важливо враховувати, що ефективність функціонування цієї системи значною мірою залежить від багатьох інших систем, що діють як у межах окремого навчального закладу, так і в більш широкому масштабі. У свою чергу організація навчання включає в себе різні компоненти, кожний з яких теж є окремою системою цілісності. У світлі цього слід підкреслити, що результативність процесу навчання значною мірою залежить від активності його суб'єктів, кожен з яких слід сприймати як своєрідну особистість, що теж є автономною системою.

Другий визначений підхід – особистісно орієнтований – базується на наукових уявленнях про особистість та її структурі. Сприймаючи цей підхід як важливий психолого-педагогічний принцип, О. Пехота підкреслює, що в його основу покладено «сукупність теоретичних положень про особистість і методичні засоби, що сприяють її цілісному розумінню, вивченню й гармонійному розвитку» [4, с. 29].

Як вважає В. Рибалка, реалізація особистісно орієнтованого підходу передбачає розробку концептуальних уявлень про особистість, комплексної психодіагностики якостей особистості з подальшим забезпеченням концептуальної інтерпретації отриманих при цьому даних, створення методичних систем і комплексів, спрямованих на цілісний, усебічний розвиток якостей особистості на основі визначення умов цілісної реалізації цих якостей. Використання особистісного підходу в навчальному процесі дозволяє виявити та розкрити можливості учня, надати йому оптимальну допомогу в процесі його особистісного розвитку [5].

В. Сериков убачає суть вищевказаного підходу в орієнтації професійної діяльності вчителя на формування особистості вихованця, що вимагає від педагога дотримання етико-гуманістичної манери спілкування, інтеграції всіх напрямків освітньої взаємодії навколо особистості учня, надання йому свободи вибору власної освітньої траєкторії згідно з його індивідуальними очікуваннями щодо результатів освіти, спрямування педагогічного процесу на формування соціально значущих якостей особистості, забезпечення її всебічного розвитку й саморозвитку, повноцінної самореалізації [6, с. 19-20].

Важливість застосування особистісно орієнтованого підходу під час дослідження порушеної проблеми пояснюється тим, що кожен учень як унікальна індивідуальність має свої інтереси, потреби, життєві цілі. Тому під час організації навчання академічно здібних учнів важливо розробити індивідуальну освітню траєкторію для кожного з них, що максимальною мірою буде враховувати його особливості та персональні попити, створювати оптимальні передумови для розвитку здібностей та забезпечення особистісної самореалізації.

Діяльнісний підхід ґрунтується на концептуальному положенні про те, що психіка людини нерозривно пов'язана з її діяльністю та цією діяльністю зумовлена. На підставі цього відомий психолог О. Леонт'єв свого часу стверджував, що життя людини становить собою «сукупність, точніше систему змінюючих одна одну діяльностей» [7, с. 81]. Основними принципами діяльнісного підходу є такі принципи: розвитку й історизму; предметності; активності; інтеріоризації та екстеріоризації як механізмів засвоєння суспільно-історичного досвіду; єдності побудови внутрішньої та зовнішньої діяльності; системного аналізу педагогічних явищ і процесів; залежності психічного відображення від місця об'єкта в структурі діяльності [8, с. 90].

Розкриваючи необхідність застосування діяльнісного підходу як методологічної основи дослідження проблеми організації навчання академічно здібних учнів, слід відзначити, що сам процес навчання становить собою навчання певної діяльності. Причому, як уточнює О. Леонт'єв, під час здійснення цього процесу відбувається навчання учнів або предметно практичних дій (наприклад, практичного спілкування іноземною мовою, певних трудових навичок тощо), або розумових дій. Крім того О. Леонт'єв підкреслює: забезпечити самостійну, творчу діяльність учня можна лише за умови навчання його відповідних розумових дій. У світлі цього реалізація діяльнісного підходу передбачає забезпечення просування школяра від зовнішніх, матеріальних, практичних дій до дій внутрішніх, теоретичних, ідеальних [9, с. 5-6].

Особливо значуще місце в теоретико-методологічній базі дослідження вищезазначеної проблеми займає аксіологічний підхід, який, за словами В. Сластьоніна, виконує роль своєрідного «містка» між теорією та практикою, даючи змогу, з одного боку, вивчати різні явища і події з позиції закладених у них можливостей щодо задоволення актуальних потреб людей, а з іншого – розв'язувати завдання подальшої гуманізації суспільства [10, с. 162]. Тому можна зауважити, що, по-перше, аксіологічний підхід визначає філософсько-педагогічну стратегію подальшого розвитку освіти в цілому через визначення основних орієнтирів для цього процесу за допомогою певної системи соціально значущих цінностей. По-друге, цей підхід забезпечує загальну спрямованість освітнього процесу на засвоєння школярами гуманістичних цінностей, формування на цій основі індивідуальних ціннісних орієнтацій як регуляторів їхньої поведінки та відносин.

Очевидно, що талановита людина може використовувати свій багатий особистісний потенціал і з благими, і з деструктивними цілями. Тому значущість використання аксіологічного підходу як теоретико-методологічної основи дослідження проблеми організації навчання академічно здібних учнів основної школи зумовлена важливістю забезпечення

формування в них таких ціннісних орієнтирів, які спонукатимуть їх до активної праці на благо країни та інших людей.

До основних теоретико-методологічних підходів дослідження окресленої проблеми належить також партисипативний підхід. Сам термін партисипативність за значенням наближується до таких понять, як «участь», «співучасть» тощо, хоч у поглядах науковців щодо співвіднесення цих термінів між собою спостерігаються певні відмінності. Однак учені погоджуються з висновком про те, що організація навчання на засадах партисипативного підходу передбачає здійснення педагогічної взаємодії на суб'єкт-суб'єктній основі.

Як зазначає О. Нікітіна, партисипативному підходу в освіті притаманні такі характерні ознаки:

- вплив всіх суб'єктів навчання на вирішення поставлених проблем;
- спільне прийняття та виконання рішень педагогом та учнями;
- діалогічна взаємодія між учителем і школярами на паритетних засадах;
- досягнення консенсусу у виборі способу вирішення проблеми;
- добровільність і зацікавленість усіх учасників освітнього процесу;
- колективна відповідальність за прийняті рішення [11].

Є. Яковлев і Н. Яковлева також підкреслюють, що партисипативний підхід забезпечує здійснення педагогічної взаємодії між вчителями й учнями на основі співуправління, що передбачає прийняття спільних рішень про зміст і способи діяльності, неформальне делегування учням повноважень з метою їхнього саморозвитку в процесі отримання освіти. На думку вчених, основними вимогами для застосування партисипативного підходу в процесі навчання є такі: забезпечення відкритої взаємодії учасників освітнього процесу; інтенсивність і насиченість навчальної діяльності учнів; співуправління процесом взаємодії при вирішенні дидактичних завдань; включення школярів в активну колективну діяльність [12].

У світлі наведених міркувань цінність партисипативного підходу як теоретико-методологічної основи дослідження проблеми організації навчання академічно здібних учнів основної школи пояснюється тим, що цей підхід забезпечує здійснення зазначеного процесу на засадах партисипації, що створює не лише сприятливі умови для розкриття особистісного потенціалу кожного учня, але й спонукає його до розбудови взаємодії з іншими учасниками педагогічної взаємодії на основі прояву толерантності та взаємоповаги.

Висновки з даного дослідження. Отже, на підставі вищевикладеного зроблено висновок про те, що теоретико-методологічну базу дослідження вищевказаної проблеми складають такі підходи: системний, особистісно орієнтований, діяльнісний, аксіологічний і партисипативний.

Перспективи подальших розвідок. У подальшому передбачається сформулювати концепцію організації навчання академічно здібних учнів основної школи.

Список використаних джерел

1. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
2. Соціальна філософія : короткий енциклопедичний словник / заг. ред. і укл.: В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. – Київ – Харків: ВМП «Рубікон», 1997. – 400 с.
3. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій / О. В. Кустовська. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 124 с.
4. Пехота О. М. Особистісно орієнтована освіта і технології / О. М. Пехота [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_Gum/npchdu/Pedagogics/2000_7/7-4.pdf
5. Рибалка В. В. Методологічні питання наукової психології / В. В. Рибалка. – К. : Ніка-Центр, 2003. – 204 с.
6. Сериков В. В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / В.В. Сериков. – М. : ИК «Логос», 1999. – 272 с.
7. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
8. Краткий психологический словарь / ред.-сост. Л. А. Карпенко ; под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., расш., испр. и доп. – Ростов н / Д : Изд-во «Феникс», 1999. – 512 с.
9. Леонтьев А. А. Что такое деятельностьный подход в образовании / А. А. Леонтьев // Начальная школа : плюс / минус. – 2001. – № 1. – С. 3-6.
10. Слостенин В. А. Психология и педагогика / В. А. Слостенин, В. П. Каширин. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 480 с.

11. Никитина Е. Ю. Подготовка студентов вузов к осуществлению коммуникативного образования на основе партисипативного похода / Е. Ю. Никитина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Pedagogica/29221.doc.htm.

12. Яковлев Е. В. Педагогическое исследование : содержание и представление результатов / Е. В. Яковлев, Н.О. Яковлева. – Челябинск : Изд-во РБИУ, 2010. – 317 с.

УДК: 37.035.6 (094)(477)''19''

С.І. Ткачов

УПРОВАДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЗАСАД ГРОМАДЯНСЬКОСТІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ОСВІТНІЙ ПРАКТИЦІ В ПЕРІОД УНР (1917-1919 рр.)

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність вивчення досвіду впровадження національно-патріотичних засад громадянськості у вітчизняній освітній практиці в період УНР, висвітлено відповідний внесок деяких тогочасних освітніх і громадських діячів на тлі складних суспільно-політичних умов життя українства в означений період.

Ключові слова: українізація школи, національно-патріотичні засади громадянськості, освітні та громадські діячі.

Tkachov S. Realization of national-patriotically bases of nationality feels in domestic education praxis during period of UNR (1917–1919).

Annotation. In the article is substantiated the relevance for researching of experience of realization of national-patriotically bases of nationality in domestic education praxis during period of UPR, represent holding of educational and public figures in difficult common-political conditions for life of Ukrainian folk in marked time.

Key words: school's ukrainization, national-patriotically bases of nationality, educational and public figures.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах глобалізації та інтеграції світового соціально-економічного та культурно-духовного простору розв'язання проблеми громадянського виховання особистості в сучасній Україні потребує, з одного боку, врахування відповідних загальноєвропейських надбань, а з іншого – використання позитивного вітчизняного освітньо-виховного досвіду. У цьому сенсі доцільним є звернення до періоду УНР (1917–1919 рр.), коли в освітній практиці прикладалися певні зусилля (передусім широка українізація шкіл) щодо здійснення громадянського виховання підростаючого покоління на національно-патріотичних засадах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що в останнє десятиліття вітчизняна педагогіка збагатилася дослідженнями з проблем громадянського виховання, зокрема в таких аспектах, як:

- концептуальні основи формування громадянськості особистості (М. Боришевський, П. Вербицька, Н. Дерев'яно, І. Кучинська, Л. Крицька, С. Рябов, О. Сухомлинська та інші);
- загальнопедагогічні засади громадянської освіти й громадянського виховання (О. Алексєєва, Р. Арцишевський, П. Ігнатенко, Н. Косарева, І. Кучинська, В. Поплужний, І. Тараненко, Н. Чернуха та інші);
- зміст, форми й методи громадянського виховання дітей і молоді (Н. Косарева, О. Красовська, М. Сметанський, Р. Ігнатовська, О. Кошолоп, Н. Чернуха та інші).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У той же час досвід упровадження національно-патріотичних засад громадянськості в освітній практиці періоду УНР (1917–1919 рр.) у системному або спеціальному вигляді ще не знайшов свого достатнього висвітлення у вітчизняній історико-педагогічній науці. Потреба такого звернення зумовлена наявністю таких аналогій у загальному процесі українського державотворення наприкінці 20-х рр. ХХ століття та в період сьогодення, як складність суспільно-політичного простору, духовна криза, проблема двомовності, неоднозначність настроїв українського суспільства щодо зовнішніх орієнтирів правлячої еліти.